

FUNDAȚII, TESTAMENTE ȘI DONAȚII ALE GRĂNICERILOR BĂNĂȚENI.

LIVIU GROZA

Impresionat de cuvintele scrise în testamentele lor sau în literele fundamentale ale unor grăniceri care și-au lăsat averea sau parte din aceasta unor instituții caransebeșene, în mod deosebit Episcopiei de aici, cu scopul de a se îmbunătăți și ușura posibilitățile de învățămînt pentru copiii săraci dar silitori la învățătură, am găsit de cuviință să fac o succintă descriere a actelor filantropice ale grănicerilor bănățeni.

Înainte de a analiza actele de caritate, donațiile grănicerilor, fundațiile și testamentele acestora, este necesar să analizăm factorii primari care au acționat asupra copiilor de grăniceri în formarea personalității lor. În graniță, la baza procesului educativ, au stat mai mulți factori care s-au intercondiționat.

Pe primul loc a stat familia care prin tradiție a dezvoltat la copii dragostea față de carte și școală. În mai toate casele grănicerilor se găseau cărți cumpărate cu mare trudă și multe eforturi, cărți care se citeau în seara de iarnă de tatăl familiei în prezența întregului comunion.¹

Dar, nu numai cărțile existente în casele grănicerilor au fost factorul dinamizator în educarea copiilor în familie. Cei mai în vîrstă aveau deja un bagaj de cunoștințe privind vitejia grănicerilor în războaiele la care au participat, virtuțile ostășești fiind moștenite de la „Tata Traian“ despre care aveau suficiente cunoștințe și mărturii deoarece atunci cînd întorceau brazda sau săpau fundațiile pentru o nouă casă, nu de puține ori, găseau obiecte ale conviețuirii daco-romane și române de început. Toate aceste mărturii le aveau în sufletul lor, cu ele și cu cele auzite și-au format o convingere că aparțin unui popor a cărui origine se pierde în negura vrenurilor pe meleagurile lor.

Mama, la rîndul ei, avea suficiente cunoștințe legate de treburile gospodărești și în mod deosebit în industria casnică, din care femeia din graniță a făcut o adevărată artă demnă de admirat și mereu de invidiat. Geometrismul și ornamentul floral au ajuns la perfecțiune, iar îmbinarea armonioasă a culorilor a creat un adevărat cult pentru hărnicia și măiestria de care dădea dovadă. Toate aceste trăsături definitorii, la care se mai pot adăuga încă multe altele, sînt tot atîtea puncte de plecare în educarea copiilor grănicerilor bănățeni.

¹ Vezi mai pe larg la I. B. Mureșan, *Cartea veche bisericească din Banat*, Timișoara, 1985.

Cunoscînd soarta copiilor lor ce deveneau soldați și care trebuiau să plece acolo unde li se cerea, tata și mama aveau grijă să le insuflă dragostea față de înaintași, să le dea dovada originii lor românești și creșterea ortodoxe. Așa se face că la gîtul copiilor, mama le lega un săculeț în care erau puse rugăciuni sau poezii cu un profund caracter patriotic.²

Al doilea factor educativ, în comunele grănicerești, l-a constituit biserica. Prezente și bine organizate, lăcașurile de cult au fost focare care au menținut mereu vię conștiința de creștini ortodoxi și de români. Dacă ordinele primite de la eșaloanele militare superioare pătrundeau în cele mai mici unghere ale vieții grănicerești, ele se opreau însă în pridvorul bisericilor deoarece acestea se bucurau de o autonomie înscrisă în legile ce reglementau întreaga viață grănicerească. La slujbele de duminică și sărbători sau cu alte prilejuri, preotul aducea în fața altarului pe lingă cuvîntul biblic și predici cu un pronunțat caracter patriotic, iar școlarii ce cîntau în biserică, pe lingă răspunsurile la liturghie, învățau și cîntec prin care se transmiteau sentimente naționale și mîndria de a fi români.

O activitate neobosită și cu rezultate remarcabile a fost și aceea de misionarism. Vizitele ce le făceau preoții la cei bolnăvi erau transformate în adevărate manifestări cu caracter național fără ca acesta să fie extremism. Nu lipsit de interes este faptul că mai toți preoții din granița regimentului bănățean au fost difuzori de carte românească laică sau bisericească. Așa se explică existența unor titluri de carte în mai multe exemplare în casa protopopului Nicolae Stoica de Hațeg, a lui Ioan Tomiciu sau a altor preoți care și-au făcut din aceasta o datorie de onoare.³

Școala, în simplitatea ei la prima vedere, a fost un al treilea factor care a contribuit din plin la procesul instructiv educativ al copiilor de grăniceri. Mulți cercetători sînt înclinați să creadă că aceste școli naționale grănicerești, organizate pe două clase, au avut un rol prea mic deoarece vîrsta prea fragedă a elevilor cît și durata de școlarizare nu au putut fi favorizante și nu se puteau impune ca un factor dinamizator în educație patriotică a elevilor. Pentru a răspunde la această părere credem că este necesar să se facă unele precizări. De la bun început trebuie să subliniem faptul că nu este vorba decît de o pregătire elementară care se făcea în aceste școli naționale grănicerești, în care se punea un accent deosebit pe scris, citit și noțiuni generale de istorie, geografie și cunoștințe folosite la activități de agricultură. Amintim însă că un rol însemnat în acumularea de cunoștințe, în același domeniu, dar mai temeinic se făcea în așa zisele cursuri de corepetiție, care se făceau cu absolvenții celor două clase a școlilor naționale grănicerești și care nu au fost selecționați să urmeze alte forme de învățămînt civil sau militar.

Un alt aspect ce trebuie lămurit este acela că atît preotul, în orele ce îi erau repartizate, cît și învățătorul comunei grănicerești aveau grijă să sădească în sufletul copiilor, originea lor daco-romană. Sigur că în procesul de învățămînt nu se punea problema aprofundării științifice a fenomenului istoric, ci transmiterea de cunoștințe inițiale, simple, dar spuse cu multă

² Un asemenea document se găsește în posesia autorului.

³ D. Ciloca, *Biblioteca protopopului Mehădiei Nicolae Stoica de Hațeg la 192* Altarul Banatului, Caransebeș, 1945, Anul II, Nr. 11-12, p. 347.

căldură, lucru de care ținea seamă și preotul când se adresa credincioșilor în biserică sau în afara ei.

Un al treilea aspect și nicidecum ultimul, trebuie să amintim că educația tinerilor a fost un proces continuu care avea loc și după terminarea școlarizării, aceștia făcându-se și pe timpul satisfacerii serviciului militar. Subliniem în acest sens faptul că ofițerii nu erau alții decât grănicerii de ai lor, care au avut prilejul, datorită priceperii și înclinațiilor lor, să arzeze forme militare de învățămînt.

Se poate desprinde o firească concluzie și anume că în graniță, pentru educarea în spirit românesc, concureau toți factorii educaționali, aceștia acționînd permanent alături pe timpul școlarizării cît, mai ales, pe timpul satisfacerii serviciului militar și chiar după acesta. Erău suficiente momente de răgaz în viața lor cînd, tocmai datorită specificului sistemului militar grăniceresc, bărbații își desfășurau activitatea în comun. Atunci, grănicerii mai în vîrstă, își depăneau amintirile lor. Era, cum s-ar zice, o transmitere orală de cunoștințe care se făceau pe limba lor, pe înțelesul lor și la sufletul lor. Acestea au fost principalele forme de transmitere de cunoștințe și de formare a conștiinței de român. La acestea se mai pot adăuga încă multe altele asupra cărora nu vom insista.

Am făcut această succintă incursiune pentru a evidenția potențialul educațional existent în graniță, subliniînd că el se menținea mereu în actualitate și creștea în intensitate tocmai datorită asprului regim militar care îi obliga la anumite restricții. Ori tocmai acest cadru militar a dat posibilitate, ca în mod organizat și obligatoriu, să se desfășoare activități cu un pronunțat caracter național românesc ce își punea amprenta pe formarea personalității grănicerilor bănățeni. Așa trebuie înțeleasă dragostea mai accentuată la aceștia față de pămîntul moștenit de la străbuni, atît de cinstirea numelui de român și spiritul de sacrificiu pentru împlinirea aspirațiilor de libertate și unitate națională.

Acestea au fost punctele de plecare care ne vor ajuta să înțelegem mai ușor de ce și după obținerea gradului de ofițer și ajungerea la gradul general, indiferent de locul unde își desfășurau activitatea, grănicerii bănățeni nu vor uita melegurile copilăriei, făcîndu-și un cult pentru acestea și mai ales pentru Caransebeș care găzduia toate instituțiile care egheau la buna desfășurare a activităților grănicerești.

Plecînd de la aceste deziderate se va înțelege grija unor grăniceri bănățeni pentru organizarea și buna funcționare a școlilor, conștiința fiind că neamul românesc avea nevoie de oameni cu școală, bine pregătiți, capabili să se situeze în fruntea luptei pentru afirmarea neamului lor.

În acest context trebuie înțeles numărul destul de mare al grănicerilor care au făcut donații sau prin testamentele lor au lăsat sume de bani prin care învățămîntul românesc în fostul teritoriu militarizat al Banatului își poate funcționa normal și cu bune rezultate.

Fundațiile, testamentele și donațiile grănicerilor bănățeni au fost făcute după desființarea regimentului, cînd noile condiții social-economice și în special cele politice și naționale au impus aceasta deoarece păstrarea unității naționale a românilor, după încheierea pactului dualist din anul 1867, devenise o cauză sine qua non.

Vom enumera, în continuare, actele filantropice respectînd cronologic, anul în care acestea au fost făcute. Acțiunea cea mai nobilă și firească în același timp au făcut-o învățătorii din comunele grănicerești organizați, încă din anul 1865, în „Asociația cultivatoare a învățătorilor din școlile naționale române din confiniul regimentului româno-bănățean pentru înființarea și susținerea unei biblioteci în Caransebeș” care au hotărît, la desființarea regimentului, ca bibliotecă asociației lor să fie transferată la Institutul pedagogic din Caransebeș, pentru a sta la îndemina viitorilor învățători.⁴

După desființarea regimentului de grăniceri s-au pus bazele unui for administrativ care să gospodărească averea fostului regiment. Acestui for i s-a dat numele de „Comunitatea de avere a fostului regiment confiniar româno-bănățean nr. 13”. Comunitatea, cum era firesc, a avut sediul în Caransebeș și ea pe lângă faptul că administra pădurile, golenurile de munte și imobilele provenite din averea fostului regiment și-a luat ca obligație și ajutorarea copiilor foștilor grăniceri ca aceștia să poată urma școli de orice natură ar fi ele. Gestul de început a fost opera generalului Traian Doda, primul președinte al Comunității, care a militat mult pentru înființarea de școli românești pe teritoriul fostului regiment grăniceresc, cît și pentru acordarea de ajutoare bănești elevilor și studenților silitori la învățătură, ca aceștia să poată absolvi școlile pe care le urmau. Așa se explică faptul că ideea generalului a încolțit și ea a fost aplicată de toți președinții care l-au succedat. În fiecare an una din ședințele comitetului Comunității de avere a fost consacrată stadiului fondurilor care se acordau copiilor foștilor grăniceri pentru școlarizare. Un act de caritate de care au beneficiat mii de copii ai românilor grăniceri, atunci cînd ființa noastră națională a fost mult amenințată.

În anul 1876 comerciantul caransebeșan Dimitrie Peția donează, prin testament, suma de 3.000 florini, valută austriacă, pentru a se crea în Caransebeș fundația ce urma să poarte numele : „Fundațiunea în Domnul răposatului Dimitrie Peția”.

Scopul fundației îl desprindem din paragraful 3 al regulamentului care prevedea că „scopul fundației prezente este ajutorarea și sprijinirea prin stipendii anuale oferite tinerilor români de origine gr. or. din dieceza Caransebeșului și fiindu-le clasificățiunea egală cu preferința acelor născuți în orașul Caransebeș, apoi acelor din fostul regiment confiniar româno-bănățean Nr. 13 cari tineri fiind diligenți, deștepți, talentați și cu bună purtare morală, dar lipsiți de mijloace materiale, vor frecventa cu succes lăudabil institute de învățămînt mai înalte precum : gimnazii și școale reale, academii publice și universități.”⁵

Banii fundației create au fost încredințați Episcopului caransebeșan care a fost împuternicit să acorde bursele necesare elevilor și studenților români conform cerințelor paragrafelor stipulate în regulament. Acordarea de burse se făcea pe bază de certificate școlare din care să ateste starea lor materială. Fundația Peția, în anul 1896, s-a ridicat la 5.000 fl. v. a.

⁴ Foaia diecezană, Caransebeș, Anul XIII, Nr. 16 din anul 1898 (în continuare F. D. Anul, numărul și data).

⁵ F. D. Anul I Nr. 44 din 1886.

la care s-au adăugat încă 3.000 fl. v. a. care au fost depuși de fiul său, fapt pentru care din acest an fundația și-a schimbat numele în „Fundatiunea Dimitrie Peția și a fiului său Ioan.”⁶ La moartea Elisabetei Peția, născută Ionescu, soția răposatului Ioan Peția, fundația înființată de soțul ei și soțul ei, a fost mărită cu încă 2.000 fl. pentru ajutorarea fetelor sărace dar silitoare la învățatură.⁷

Demn de subliniat este faptul că prin regulamentul de funcționare al fundației se prevedea ca fiecare elev și student beneficiar, trebuia să prezinte episcopului caransebeșan sau vicarului său, la fiecare jumătate de an, certificatul școlar din care să rezulte atât situația sa la învățatură, cât și buna lui purtare. În cazul în care certificatele și purtarea nu erau corespunzătoare i se ridica dreptul de a mai primi stipendiul respectiv.

În anul 1886 căpitanul Ilie Pepa, locotenentul colonel Iosif Seracin, colonelul Teodor Seracin și Alexandrina Seracin, sora celor din urmă, au depus la Consistoriul diecezan din Caransebeș, suma de 200 fl. pentru înființarea și funcționarea în orașul Caransebeș a unui-gimnaziu cu limba de predare română. La această sumă au mai adăugat încă 150 fl. pentru a fi plătit paznicul cimitirului ortodox din Caransebeș în seama căruia se lăsase spre îngrijire mormântul Eufemiei Pepa, născută Seracin.⁸ Documentul fundațional a fost semnat în calitate de martori de generalul Traian Doda și Ioan Bartolomei, personalități ilustre ale vieții social-politice și culturale ale orașului Caransebeș.

În anul 1886, căpitanul Demetriu Miculescu, originar din Slatina-Timiș, care a îndeplinit funcția de inginer în cadrul regimentului de grănicieri din Caransebeș, a lăsat prin testament averea sa bisericii ortodoxe din Caransebeș. Modestia care l-a caracterizat, l-a determinat să roage pe cei apropiați ca înmormântarea lui să se facă „după ritul creștinesc al bisericii gr. or., fără paradă și pompă mare, în cimitirul local gr. or.”⁹

Gestul căpitanului Miculescu nu ne surprinde deoarece în granița bănățeană, biserica își avea locul ei bine meritat, ceea ce ne demonstrează religiozitatea poporului român care s-a născut în credința creștină. Așa trebuie explicat și cazul generalului Lupu, care la Viena fiind, sfătuiește generațiile tinere cărora le spune : „să țineți morțiș la credința strămoșească căci ea ne-a făcut ceea ce sîntem : popor civilizată cu speranța într-un viitor tot mai bun și mai consolidat.”¹⁰

De remarcat este faptul că și biblioteca lui Demetriu Miculescu a fost donată, după moartea acestuia, Institutului teologic și pedagogic din Caransebeș. Timpul scurs a făcut să dispară actul de donație și inventarul vechi al bibliotecii, dar au rămas, drept mărturie, cărțile ce poartă semnătura donatorului. Vom stărui să stabilim, cât mai grabnic posibil, cărțile rămase în rafturile bibliotecii scăpate de furia acelor care nu le puteau aprecia valoarea.

⁶ F. D. Anul XI Nr. 7 din 1896.

⁷ Idem.

⁸ F. D. Anul I, Nr. 16 din 1886.

⁹ F. D. Anul I, Nr. 14 din 1886.

¹⁰ F. D. Anul LVII, Nr. 49 din 1943.

Cunoscînd r lul și însemnătatea Institutului pedagogic din Caransebeș, generalul Teodor cavalier de Seracin, a donat muzeului școlii un număr de 434 insecte, de animale și păsări împăiate. Din cele 434 exemplare, 398 au fost piese rare de coleoptere și lepidoptere.¹¹ Fapta lăudabilă a generalului a fost răsplătită cu mulțumirile corpului profesoral al Institutului din care cităm : „reamintim cu această ocazie că domnul general prin repetatele și prețioasele sale donații a contribuit la sporirea mijloacelor de instrucție ale Institutului nostru în ramura științelor naturale într-un mod vrednic de deosebita noastră mulțumită. Fie ca roadele instrucțiunii prin binefacerile care le revarsă asupra populației din locurile natale ale domnului general să înainteze binețele ei mulțumind înaltele vederi ale ilustrului nostru patron.“¹²

Cartea, fie ea religioasă sau laică, a fost întotdeauna prietenul de nădejde al grănicerilor. În cadrul Institutului teologic și pedagogic, pentru a dezvolta dragostea elevilor pentru lectură s-a înființat o Societate de lectură, ce avea o bibliotecă cu un număr apreciabil de volume. În anul 1881 numărul acestora a crescut prin nobilul act de donație ce l-a făcut căpitanul Nicolae Marin. Din cărțile donate reținem doar cîteva titluri semnificative ca : *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul, Ranele națiunii și Memorialul conferinței naționale din 1881.*¹³

Este de remarcat acest gen care evidențiază că ofițerii grăniceri au sesizat perioada critică în care se găsea națiunea română care atunci, mai mult ca oricînd, avea nevoie de preoți și învățători bine pregătiți care să se situeze în satele lor în fruntea luptei pentru păstrarea ființei lor naționale și a purității limbii române. La gestul înainte amintit se adaugă și donația făcută Institutului pedagogic caransebeșan de către preotul Gheorghe Tătucu din Iablanița. Donația constă din eșantioane de roci și obiecte de interes arheologic din epoca bronzului găsite în vatra satului Iablanița.¹⁴ Prin modesta sa donație, preotul Tătucu a intenționat să îmbogățească patrimoniul muzeului cu noi piese, dar prin valoarea lor istorică a urmărit să demonstreze că vatra noastră românească a fost locuită în permanență, alăturînd, prin donația sa, încă o mărturie a continuității noastre pe aceste meleaguri.

Tot pentru luminarea tinerilor care studiau la Institutul pedagogic din Caransebeș semnalăm și donația făcută de Elisabeta Doda și Ana Țunea care au dăruit biblioteca fratelui lor, generalul Traian Doda, la moartea acestuia. Biblioteca număra 586 de volume și conținea diverse titluri cu caracter militar, filozofic, istoric și lingvistic. Un studiu sumar asupra inventarului bibliotecii, ne duce la concluzia că generalul avea serioase preocupări și în alte domenii aparte de cele militare.¹⁵ Actul de donație a bibliotecii trebuie analizat prin două aspecte. În primul rînd

¹¹ Lista cu donațiile făcute a fost publicată în Foaia decesană din Caransebeș, Anul II, Nr. 29 și 35 din anul 1887 ; Anul III, Nr. 5 din anul 1888 ; Anul IV, Nr. 2 din anul 1889 și Anul V, Nr. 6 din anul 1890.

¹² F. D. Anul IV, Nr. 21 din 1889.

¹³ F. D. Anul IV, Nr. 49 din 1889.

¹⁴ F. D. Anul VIII, Nr. 5 din 1893.

¹⁵ Un studiu asupra bibliotecii generalului Traian Doda este în curs de apariție.

că surorile generalului au fost conștiente că biblioteca fratelui lor trebuia să ajungă la Institutul teologic și pedagogic din Caransebeș pentru a putea fi folosită de elevii acestuia, iar în al doilea rînd conținutul volumelor evidențiază preocupările intelectuale și gradul de cultură al generalului Traian Doda.

Elisabeta Doda, sora generalului Traian Doda, a lăsat prin testamentul ei suma de 16.000 coroane pentru înființarea unei școli sau a unei academii militare la Caransebeș. Din testamentul lăsat rezultă că aveau dreptul să urmeze această școală „elevii absolvenți ai școlilor militare sau alți băieți apti care sînt din rîndul fostului regiment de graniță nr. 13 și sînt de naționalitate română.”¹⁶ Acest testament avea să urmeze ferm strădania generalului Traian Doda care în timpul vieții sale a militat activ pentru înființarea în Caransebeș a unui liceu cu limba de predare română, pe care să-l frecventeze tinerii din fostul regiment grăniceresc. Cum autoritățile nu au dat curs cererii generalului, credincioasa lui soră a sperat că ar putea găsi înțelegere, dar și acest nobil gest a rămas fără ecou.

Conștient că sfîrșitul vieții sale era aproape, generalul Mihail cavalier de Trapșa, domiciliat atunci la Graz, a avut tăria ca la 3 iunie 1893 să-și scrie testamentul prin care cerea urmașilor să-i împlinească dorințele pentru care militase. Din testamentul său ne vom opri doar asupra acelor rînduri care erau legate de bănațenii lui dragi de care, prin natura serviciului militar, a fost tot timpul atît de departe : „Mai am o singură dorință, ca fiu credincios al națiunii române să contribui la înființarea unei școli confesionale de fete în Caransebeș și în acest scop acord 5.000 fl. pentru alcătuirea unui fond al școlii române de fete.” În continuare, generalul Trapșa dă cîteva indicații de care să se țină seama la înființarea și funcționarea școlii :

„Principiile de bază pentru școala de fete ce urmează să fie înființată, sînt următoarele :

1. Școala de fete să fie de patru clase, în clasa I să fie primite numai fete peste 10 ani ;

2. Învățămîntul să se sprijine pe o bază moral-religioasă și să urmărească țelul să se pregătească fete casnice cu cunoștințe suficiente din natură, științele naturale, istorie, geografie și literatura națională română ;

3. Limba de predare să fie numai cea română. Pe această cerință pun o valoare principală și cer fiecărui român care-și iubește națiunea, să contribuie la înfăptuirea ei.”

După ce mai face cîteva precizări legate de modul de administrare și folosire a fondurilor, generalul Trapșa își încheie testamentul astfel : „Sînt deplin conștient că realizarea acestei școli de fete necesită un fond mare și de aceea rog Sinodul să publice această parte a ultimei mele dispoziții și prin aceasta să determine și pe alții la contribuții, fiind convins de faptul că națiunea română mai are mulți fii credincioși care sînt con-

¹⁶ O copie după originalul testamentului se găsește în posesia autorului.

științi de adevărul că o națiune se poate dezvolta bine numai în limba maternă și ca urmare să tindă neconținut spre acest țel.“¹⁷

Testamentul lui Trapșa nu a fost numai un act filantropic, ci un act de gândire, de analiză a situației neamului său. El a fost produsul unor îndelungate constatări, Trapșa fiind un militant activ al mișcării de eliberare națională a românilor din Transilvania și Banat, chiar dacă întreaga sa viață a dedicat-o serviciului militar. Generalul Trapșa a cunoscut prea bine situația școlarizării fetelor în granița bănățeană, apoi, în dorința lui, a fost mult influențat de inițiativa generalului Traian Doda de a înființa un liceu teoretic românesc la Caransebeș și o școală românească de meserii la Bozovici. Acesta a fost un ultim aspect al activității generalului Mihail cavalier de Trapșa din care rezultă cum a văzut luminarea neamului său pentru care a lăsat vibrantul act pentru eternitate.

Este cazul să amintim că prin testament Aurelia Trapșa, soția generalului, donează o sumă însemnată de bani pentru a se mări fondul lăsat prin testament de soțul ei. Acest testament are istoricul lui, fapt ce ne-a determinat să-i acordăm atenția cuvenită într-un studiu separat.

Descendent dintr-o familie de grăniceri din Bolvașnița, Iancu Temeș a urmat Școala militară din Caransebeș ajungând apoi pînă la gradul de căpitan. O boală nemiloasă, care l-a supus unui sfârșit lent dar sigur, îl obligă să se retragă din armată și să se stabilească definitiv în Caransebeș. În ciuda bolii ce evolua, căpitanul în pensie Iancu Temeș, a luat parte activă la viața bisericească și culturală ce se desfășura în oraș. A cunoscut bine greutățile cu care se confrunta Institutul pedagogic din Caransebeș fapt ce l-a determinat să lase diecezei de aici o casă în valoare de 600 fl. prin care să se creeze o fundație ce urma să-i poarte numele. Mulți ani, în casa lăsată de căpitanul Iancu Temeș, a fost internatul Institutului teologic și pedagogic din Caransebeș. De moștenirea lăsată de căpitanul Temeș au beneficiat toți elevii care au găsit condiții omenești de studiu și odihnă în casa ce a fost dăruită cu atita generozitate copiilor fostilor grăniceri.

La multele acte de caritate făcute de grăniceri pentru copiii lor, se alătură și aceea a maiorului Nicolae Jumanca, originar din Vîrciorova. Este un moment de înălțare sufletească să aflăm că acesta a dispus prin testament ca din averea sa să se înființeze o fundație administrată de Consistorul diecezan cu scopul de a fi ajutați tinerii români ortodocși care urmează orice școală din Caransebeș și sînt de origine din Vîrciorova sau sînt înrudiți cu el. Era firesc ca în perioada de aplicare a legii lui Apponyi actul de generozitate a maiorului Jumanca să fie împiedicat a fi aplicat. Au avut loc o mulțime de demersuri cu scopul de a face lumină și pe baza articolelor de lege fundația să intre în legalitate și să funcționeze așa cum a prevăzut bravul maior Jumanca ce a veghiat la fruntariile imperiului dar și la luminarea neamului său.

Dacoromanul, căci așa i se spunea generalului Nicolae Cena, nu putea fi mai prejos decît semenii lui. Originar din Mehadia, după pensio-

¹⁷ L. Groza, *Testamentul generalului Mihail Trapșa*, „Banatica“, vol. VII, Reșița, 1983, p. 345 și următoarele.

nare s-a preocupat îndeaproape pentru punerea în valoare a antichităților romane găsite în zona Mehadia și Băile Herculane atît de bogată în vestigii lăsate de Imperiul roman. A scos la lumină adevărate mărturii ale originii noastre daco-romane și a pus la locul ce-l meritau documentele găsite la Viena privind luptele austro-turce care s-au desfășurat în culoarul Timiș-Cerna, dar mai ales la Mehadia. A suferit condamnări și deportări dar nu s-a clintit și nu s-a abătut o clipă de la idealul său pe care în parte l-a văzut realizat. Legat prin mii de fire de istoria neamului său, a dispus prin testament ca toate obiectele de interes arheologic și hărțile copiate la Arhivele de război din Viena să fie expuse în stațiunea Băile Herculane, înființîndu-se „Muzeul general Nicolae Cena“ iar cele 241 de cărți ale bibliotecii sale le-a donat bibliotecii Liceului Traian Doda din Caransebeș.¹⁸ Cercetînd lista cu cărțile donate constatăm că din totalul acestora, marea lor majoritate aveau conținut militar și istoric, din acestea din urmă predominînd cărțile de istorie românească. Generalul Cena prin testamentul său a vrut să se alătore de idealurile generalului Traian Doda pe care l-a iubit și stimat.

Pentru ca cititorul să nu-și pună semne de întrebare, ne vedem nevoiți să facem cîteva precizări necesare care să lămurească faptul că mai toate donațiile și testamentele au fost încredințate spre executare Episcopiei din Caransebeș. În perioada de exercitare a puterii dualiste, aceasta avea totuși anumite limite oprindu-se la ușa bisericii. Spunem aceasta deoarece toate bisericile creștine respectau tradiția privind bunurile și averile bisericesti. Prin legea împăraților Leon și Antemisa din anul 740 prin care se prevedea că „dacă cineva și-ar fi manifestat dorința sub orice formă legală : testament, codicil, act de vînzare, donație, etc., ca patrimoniul său întreg sau numai o parte să aparțină Bisericii, proprietatea acestor bunuri să rămînă Bisericii, la adăpost de orice tulburare.“¹⁹ Grănicerii bănațeni cunoșteau că toate bisericile creștine respectau această prevedere, fapt ce i-a determinat să-și depună averea lor, materială sau bănească, sub ocrotirea episcopiei caransebeșene cu scopuri umanitare descrise la momentul respectiv, biserica fiind unul din mijloacele folosite de români în lupta împotriva efectelor pactului dualist.

Am trecut în revistă doar cîteva acte de donație și testamentele ale grănicerilor, oprindu-ne doar la acelea care s-au referit la învățămînt și în mod deosebit la ajutorarea elevilor săraci dar silitori și cu bună purtare. Numărul acestora a fost impresionant dacă ne vom referi și la învățămîntul primar.

Vom stăruii în cele ce urmează pe ajutoarele care au fost date studenților care au urmat diferite forme de învățămînt superior. Am găsit necesar să fac aceasta pentru a ne da seama pe ce miini sigure și cinstite au ajuns banii fundațiilor respective amintind gîndurile Episcopului Ioan Popasu referitor la nevoia ca românii să-și lumineze fiii prin școlarizare : „Singura garanție a tuturor drepturilor naționale — spunea Popasu —

¹⁸ F. D. Anul XXXVIII, Nr. 50 din anul 1923.

¹⁹ I. N. Floca, *Drept comun ortodox, legislație și administrație bisericească*, vol. I, București, 1990, p. 463.

sînt și vor fi bărbații națiunii române, credincioși, desăvîrșiți prin școli și înzestrați cu științe solide care numai în școli se pot forma de către națiune după lipsurile ei.“²⁰

Prea Fericitul Episcop Ioan Popasu și-a împlinit datoria față de neamul său, acordînd stipendii studenților săraci dar dornici de învățatură. Pentru a motiva cele afirmate enumerăm cîteva nume de studenți care au beneficiat de burse pentru a învăța la cele mai renumite centre universitare ale Europei : Filip Adam a studiat teologia și filozofia la Leipzig, Iosif Bălan a urmat Academia de agricultură din Altenburg, Patriciu Drăgălina a studiat filozofia la Viena și Seminarul pedagogic de la Gotha, Dr. Gheorghe Dragomir a urmat teologia la Cernăuți unde și-a dat și doctoratul, Dr. Petru Ionescu a studiat pedagogia la Eisenach, Dr. George Labonțiu a urmat Facultatea de drept din Budapesta unde și-a dat și doctoratul, iar pe timpul studenției a îndeplinit funcții de răspundere în Societatea „Petru Maior“, Filaret Musta a studiat dreptul la Debrețin, George Mărginean a studiat teologia la Cernăuți, Ioan Nemoianu a studiat pedagogia și teologia la Leipzig și Geneva, Dr. Iosif Olariu a studiat teologia la Cernăuți și Leipzig, Nicolae Popovici a urmat conservatorul din Leipzig, iar Petru Popovici și Ioan Pinciu au urmat aici teologia, Dr. Ioan Pavel a urmat Facultatea de litere la Universitatea din Viena unde și-a dat și doctoratul și Ștefan Velovan care a urmat Seminarul pedagogic din Gotha.

Demn de luat în seamă este faptul că toți studenții care au beneficiat de burse din testamentele și fundațiile lăsate de foștii grăniceri după terminarea studiilor s-au înapoiat în Caransebeș ocupînd funcții de conducere în viața social-politică și culturală a orașului, dar în mod deosebit ei au acționat pe tărîm școlar urmînd tradiția de a forma cărturari de nădejde în vremuri atît de vitrege pentru soarta nației române.

²⁰ N. Cornean, *Monografia Eparhiei Caransebeș*, Caransebeș, 1940, p. 36.